

[บทวิจารณ์หนังสือ]

ธรรมกับการศึกษาของไทย

DHAMMA AND THAI EDUCATION

พระจตุพล ขุนทองแก้ว (ปณญารโ) (Phra Chatuphon Khunthongkaeo (Paññādhara))

Phra Chatuphon Khunthongkaeo (Paññādhara)

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกเถรวาท มหาวิทยาลัยราชภัฏวราวุฒวิทยา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

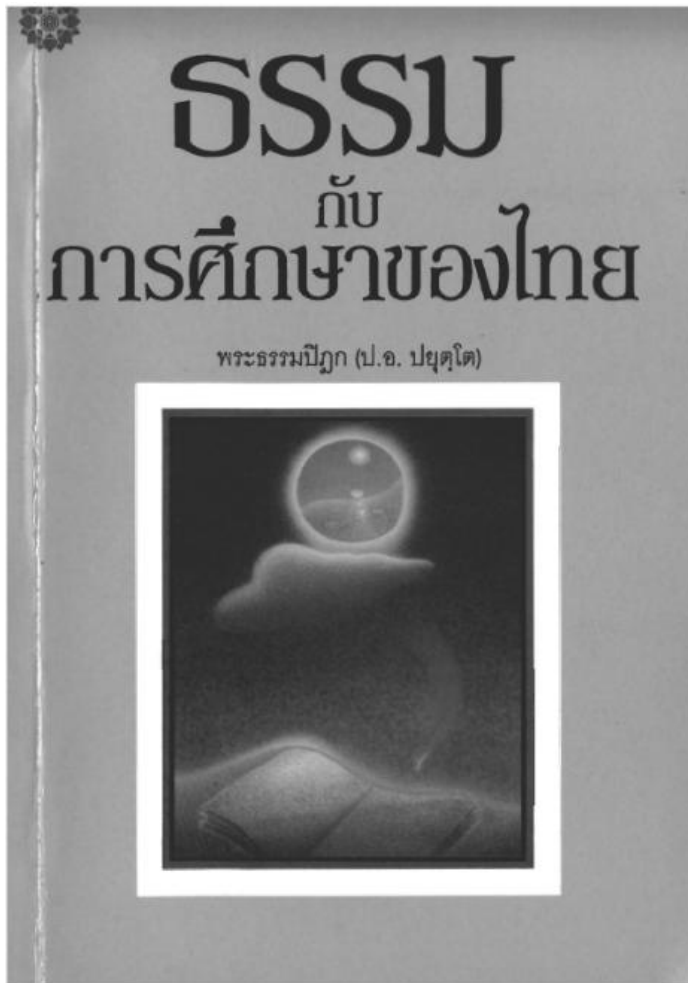
Doctor of Philosophy Program in Theravada Tipitaka Studies, Mahavajiralongkorn Pali
Theravada Rajavidyalaya, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: phractuphikhunthxngkaew@gmail.com

Received: 31 August 2026; Revised: 21 September 2026; Accepted: 30 September 2026

ธรรมกับการศึกษาของไทย

Dhamma and Thai Education

- ผู้แต่ง: พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
- สถานที่พิมพ์ : กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด,
พ.ศ. 2538 (จัดพิมพ์โดย มูลนิธิพุทธ
ธรรม)
- จำนวนหน้า: 51 หน้า
- ISBN: 974-7890-42-9

บทนำ

หนังสือเรื่อง ธรรมกับการศึกษาของไทย นิพนธ์โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ในปัจจุบัน) จัดพิมพ์โดยมูลนิธิพุทธธรรม แม้จะมีเนื้อหากระทัดรัดเพียง 51 หน้า แต่กลับเป็นผลงานทางวิชาการและปรัชญาการศึกษาพุทธศาสนาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการตั้งคำถามเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย หนังสือเล่มนี้ได้สังเคราะห์และประเมินภาวะวิกฤตของการศึกษาไทยไว้อย่างแหลมคม โดยชี้ให้เห็นว่าระบบการศึกษาไทยกำลังเผชิญกับภาวะ หลงทิศผิดทาง อันเกิดจากการแยก ธรรม ออกจาก การศึกษา ส่งผลให้กระบวนการเรียนรู้กลายเป็นเพียงเครื่องมือเชิงพาณิชย์ที่มุ่งตอบสนองต่อระบบทุนนิยมและการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่กลับละเลยการพัฒนาความเจริญงอกงามทางปัญญา จริยธรรม และคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์

เมื่อพิจารณาในบริบทการตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การศึกษาและสังคมไทยได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการเร่งพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยม การศึกษาไทยได้ผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอย่างเข้มข้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยดึงเอาโมเดลการศึกษาสมัยใหม่แบบตะวันตกมาใช้อย่างเต็มรูปแบบเพื่อสร้างบุคลากรป้อนระบบราชการและอุตสาหกรรม ทว่ากระบวนการดังกล่าวในห้วงเวลานั้นกลับยังส่งผลให้เกิด ความแปลกแยก ทางปัญญาและวัฒนธรรม การศึกษาไทยค่อยๆ ตัดขาดจากรากเหง้าทางศาสนาธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิม หนังสือเล่มนี้จึงทำหน้าที่เป็นกระจกส่องสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาความเสื่อมโทรมทางจริยธรรมและวิกฤตการณ์ทางสังคม แท้จริงแล้วเป็นผลพวงมาจากระบบการศึกษาในยุคหนึ่งที่ไม่สามารถสร้าง มนุษย์ที่สมบูรณ์ ได้

ด้วยเหตุนี้ การนำหนังสือเล่มนี้กลับมาพิจารณาอีกครั้งในบริบทการศึกษาร่วมสมัยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผันในยุคโลกาภิวัตน์และยุคดิจิทัล ข้อเสนอของผู้เขียนที่ให้อยากกลับมาทบทวนมนุษย์ในฐานะสัตว์ที่ต้องฝึกฝนพัฒนาผ่านระบบ ไตรสิกขา (ศีล จิต ปัญญา) นั้น ไม่ได้เป็นเพียงคำสอนทางศาสนาแบบดั้งเดิม แต่เป็น ปรัชญาการศึกษาเชิงบูรณาการ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นเข็มทิศในการวิพากษ์ ร่างนโยบาย และกำหนดทิศทางการปฏิรูปการศึกษาไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม การศึกษาบทวิจารณ์ฉบับนี้จึงมุ่งหวังที่จะถอดรหัสความคิด สังเคราะห์เนื้อหา และเสนอมุมมองเชิงวิพากษ์เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ และตอกย้ำว่าเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาคือการเปลี่ยนแปลงและยกระดับชีวิตมนุษย์อย่างเป็นองค์รวม

สรุปเนื้อหาของหนังสือ

สาระสำคัญในหนังสือ ธรรมกับการศึกษาของไทย สามารถประมวล สังเคราะห์ และขยายความในแต่ละประเด็นได้อย่างละเอียดออกเป็น 4 ส่วนหลัก ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง วิกฤตการณ์และความแปลกแยกของการศึกษาไทย

ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ถึงสภาวะการณ์ของการศึกษาไทยในปัจจุบันอย่างลึกซึ้ง โดยชี้ให้เห็นว่ารากเหง้าของปัญหาไม่ได้เกิดขึ้นจากความขาดแคลนงบประมาณหรือเทคโนโลยี หากเกิดจากการรับเอาแนวคิดปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกมาใช้อย่างไม่เท่าทัน สาระสำคัญในประเด็นนี้ประกอบด้วย

การแยกส่วนวิชาชีวิต ระบบการศึกษาสมัยใหม่เน้นการแบ่งแยกวิชาความรู้ออกเป็นสาขาเฉพาะทาง เพื่อตอบสนองตลาดแรงงาน ทำให้ผู้เรียนรู้สึกซึ่งเฉพาะเรื่องที่เป็นวิชาอาชีพ แต่ขาดความเข้าใจในภาพรวมของชีวิต สังคม และสัจธรรมธรรมชาติ มนุษย์จึงกลายเป็นเพียง ฟันเฟือง ในระบบเศรษฐกิจที่เก่งในเชิงวิชาการ แต่ล้มเหลวในการดำเนินชีวิต

ภาวะแปลกแยกทางปัญญาและวัฒนธรรม การสลัดทิ้งฐานคิดทางศาสนาธรรมดั้งเดิมและรับเอาค่านิยมบริโภคนิยมเข้ามา ทำให้การศึกษาไทยกลายเป็นเครื่องมือรับใช้ความอยาก ตัณหา มุ่งแข่งขัน สะสมวัตถุ และวัดความสำเร็จด้วยยศตำแหน่ง ทำให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจของผู้เรียน เกิดภาวะโดดเดี่ยวแปลกแยกจากธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์

ส่วนที่สอง ธรรมะในฐานะธรรมชาติและเป้าหมายของการศึกษา

ผู้เขียนได้ทำการนิยามและตีความคำว่า ธรรม และ การศึกษา ใหม่ในมิติของพุทธปรัชญา เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันก่อนเข้าสู่บทปฏิรูป สาระสำคัญในประเด็นนี้ประกอบด้วย

ธรรมะคือสัจธรรมตามธรรมชาติ ธรรม หมายถึง ความจริงตามธรรมชาติ สัจธรรม กฎแห่งธรรมชาติ ธรรมดา และความเป็นไปตามเหตุปัจจัย การศึกษาคือกระบวนการเรียนรู้เพื่อเข้าถึงความจริงของธรรมชาติและวางตนให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาตินั้น

มนุษย์คือ สัตว์ที่ต้องฝึก ธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้มีความประเสริฐมาแต่กำเนิด แต่มนุษย์มีศักยภาพอันพิเศษเหนือกว่าสัตว์ทั้งปวงคือ ความสามารถในการฝึกฝนเรียนรู้ หากมนุษย์ไม่ได้รับการศึกษาหรือฝึกฝน มนุษย์จะด้อยและอันตรายยิ่งกว่าสัตว์ป่า ทว่าหากได้รับการฝึกฝนอย่างถูกต้อง มนุษย์จะสามารถพัฒนาตนไปสู่ความเป็นเลิศสูงสุด อริยบุคคล ได้

ส่วนที่สาม โครงสร้างไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาบูรณาการ

เพื่อแก้ไขวิกฤตการศึกษา ผู้เขียนได้เสนอให้ใช้ระบบการฝึกฝนมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งเป็นระบบการเรียนรู้แบบบูรณาการที่เชื่อมโยง 3 มิติของชีวิตเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น สาระสำคัญในประเด็นนี้ประกอบด้วย

1) ศีลสิกขา การพัฒนาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม เน้นการฝึกฝนทางกายและวาจา การสร้างวินัยในตนเอง การอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมด้วยความเคารพสิทธิ ไม่เบียดเบียนกัน รวมถึงการปรับพฤติกรรมการเสพและการใช้เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างมีสติ

2) จิตตสิกขา การพัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพทางจิตใจ เน้นการฝึกฝนคุณลักษณะทางจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณภาพจิต มีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ สมรรถภาพจิต มีสมาธิ ความตั้งมั่น ขยัน อดทน และความสุขทางจิต จิตใจร่าเริง แจ่มใส ไม่ตึงเครียดหรือซึมเศร้า เพื่อให้จิตใจเป็นฐานพลังงานอันบริสุทธิ์ในการเกื้อหนุนการทำงานของปัญญา

3) ปัญญาสิกขา การพัฒนาความรู้และความเข้าใจสัจธรรม เน้นการพัฒนาศักยภาพทางการคิด และการรู้แจ้ง เริ่มตั้งแต่การรับฟังข้อมูลที่ต้องการ สุตมยปัญญา การนำไปคิดวิเคราะห์พิจารณาด้วยเหตุผลอย่างโยนิโสมนสิการ จินตามยปัญญา และการรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมจนกระทั่งละคลายกิเลสและความยึดติดได้ ภาวนามยปัญญา ปัญญาจะเป็นตัวชี้้นำให้มนุษย์ตัดสินใจและกระทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

ส่วนที่สี่ แนวทางบูรณาการและการสร้างอารยธรรมทางปัญญา

ผู้เขียนได้เสนอข้อคิดเชิงปฏิรูปการศึกษาในระดับนโยบายและวิถีปฏิบัติต่างๆ เพื่อดึงเอาศักยภาพทางปัญญาของสังคมไทยกลับคืนมา สาระสำคัญในประเด็นนี้ประกอบด้วย

การบูรณาการธรรมะเข้ากับเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ ผู้เขียนไม่ได้เสนอให้ปฏิเสธเทคโนโลยีหรือวิทยาศาสตร์จากตะวันตก แต่เสนอให้ใช้ ธรรมะ เป็นตัวนำทาง เพื่อควบคุมและทิศทางการใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นให้เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุข มากกว่าการนำไปทำลายล้างหรือตอบสนองตัณหา

การร่วมมือ บ้าน วัด โรงเรียน - บวร การศึกษาไม่ใช่ภาระหน้าที่ของโรงเรียนหรือ กระทรวงศึกษาธิการเพียงอย่างเดียว หากต้องอาศัยการประสานพลังของสถาบันหลักในสังคม ได้แก่ บ้าน ครอบครัว วัด สถาบันศาสนา จริยธรรม และโรงเรียน สถาบันวิชาการ ในการสร้าง วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นทั่วทั้งสังคม

การเปลี่ยนผู้เรียนให้เป็น ธรรมาธิปไตย การศึกษาต้องมุ่งเน้นการหล่อหลอมคนให้ยึดถือ ธรรม ความถูกต้อง ความจริง ความสมเหตุสมผล เป็นใหญ่ ไม่ใช่อยู่ที่บังคับของอุปมาหรืออัตตาธิปไตย ถือนตน เป็นใหญ่ หรือโลกาธิปไตย ถือนกระแสนิยม เสี่ยงข้ามมากเป็นใหญ่ เพื่อให้คนไทยเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมที่จะ สร้างสรรค์อารยธรรมทางปัญญาอย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์และวิจารณ์

จากการศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหาในหนังสือเรื่อง ธรรมกับการศึกษาของไทย ผู้วิจารณ์ขอเสนอข้อ วิพากษ์และการประเมินคุณค่าทางวิชาการ โดยใช้ความคิดและความเห็นของผู้วิจารณ์เป็นฐานในการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้:

ประเด็นที่ 1 คุณค่าของพุทธปรัชญาการศึกษาต่อการพัฒนามนุษย์

ผู้วิจารณ์เห็นว่าข้อเสนอที่ใช้หลัก ไตรสิกขา เป็นฐานรากของการเรียนรู้นั้น ถือเป็นการวางกรอบ ปรัชญาการศึกษาที่รอบด้านและพัฒนามนุษย์จากภายในสู่ภายนอก แนวคิดนี้ช่วยขยายความหมายของ การศึกษาจากการประเมินผลเชิงปริมาณ และการมุ่งเน้นความรู้เชิงวิชาชีพเพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยม ไปสู่การสร้างความสุขและความเชื่อมโยงกับสังคม ไตรสิกขาทำหน้าที่บูรณาการพฤติกรรม จิตใจ และ ปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการศึกษาร่วมสมัยในโลกตะวันตก เช่น ทฤษฎีการศึกษาแบบเน้นองค์รวม และ การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ที่เรียกร้องให้ก้าวพ้นการท่องจำไปสู่การสร้างความรู้ที่แท้จริงภายใน จุดแข็ง สำคัญของหนังสือคือการมุ่งคืนความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อไม่ให้กลายเป็นเพียงวัตถุใน กระบวนการผลิต อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขสำคัญในการนำไปใช้คือระบบการศึกษาต้องตระหนักว่าการละเลย คุณภาพชีวิตทางจิตใจจะนำไปสู่อารยธรรมที่ล่มสลายจากภายใน

ประเด็นที่ 2 ข้อจำกัดของการแปลงหลักปรัชญาสู่การจัดการศึกษา

แม้ผู้วิจารณ์จะยอมรับในความลึกซึ้งเชิงปรัชญาของผู้เขียน แต่ผู้วิจารณ์มีข้อโต้แย้งและข้อสังเกต ในมิติ ความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติในบริบทสังคมยุคดิจิทัล ดังนี้

เมื่อนำกรอบความคิดมาพิจารณาในมิติการออกแบบหลักสูตรและการประเมินผล พบว่ายังมี ช่องว่างระหว่างปรัชญาบริสุทธิ์กับการนำไปปฏิบัติจริง ข้อจำกัดที่เกิดจากตัวหนังสือเองคือการใช้ภาษาบาลี และอภิธานศัพท์ทางพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม เช่น โยนิโสมนสิการ หรือ ธรรมาธิปไตย ซึ่งซับซ้อนและต้องใช้ การตีความหลายชั้น ทำให้ผู้ปฏิบัติงานอย่างครูและผู้บริหารนำไปสร้างโมเดลหรือปรับใช้ได้ยาก ใน ขณะเดียวกัน ข้อจำกัดที่เกิดจากบริบทเชิงนโยบายคือ การจัดการศึกษาของรัฐมักถูกขับเคลื่อนด้วยตัวชี้วัดเชิง

เศรษฐกิจและมาตรฐานสากล มากกว่าการประเมินด้านจริยธรรม นอกจากนี้ ระบบการศึกษายังขาดการสร้างตัวชี้วัดความสำเร็จที่จับต้องได้ การแปลงหลักปรัชญาสู่ห้องเรียนจึงจำเป็นต้องย่อยหลักธรรมให้กลายเป็นตัวชี้วัดพฤติกรรมที่สังเกตได้ และจัดการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง มากกว่าการท่องจำข้อธรรมะ

ประเด็นที่ 3 การประยุกต์แนวคิดในสังคมดิจิทัลและพหุวัฒนธรรม

ผู้วิจารณ์มีความเห็นเพิ่มเติมว่า แนวคิดของผู้เขียนมีความสอดคล้องอย่างน่าทึ่งกับทฤษฎีการศึกษาร่วมสมัยในโลกตะวันตก เช่น ทฤษฎีการศึกษาแบบเน้นองค์รวม (John Miller 2007) หรือแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Jack Mezirow 2000) ที่ต่างเรียกร้องให้ระบบการศึกษาก้าวพ้นการท่องจำไปสู่การสร้างปัญญาและความตระหนักรู้ภายใน การที่ผู้เขียนนำพุทธธรรมมาอธิบายในมุมมองของการศึกษาจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีองค์ความรู้ทางจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ที่ก้าวหน้าและเป็นสากลสามารถนำมาปะทะสังสรรค์กับปรัชญาการศึกษาระดับโลกได้อย่างเท่าเทียม

ประเด็นที่ 4 คุณค่าและแก่นแท้ที่ผู้เขียนต้องการส่งมอบ

ในทัศนะของผู้วิจารณ์ คุณค่าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของหนังสือเล่มนี้ ไม่ใช่เพียงการวิจารณ์ข้อบกพร่องของการศึกษาไทย แต่คือการยื่น สติและปัญญา ให้แก่สังคมไทย เพื่อเตือนสติว่า การพัฒนาประเทศที่ละเลยคุณภาพชีวิตทางจิตใจและปัญญาของคน จะนำไปสู่อารยธรรมที่ล่มสลายจากภายใน ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่า การศึกษาต้องทำหน้าที่คืนความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้แก่ผู้เรียน ให้ผู้เรียนรู้เท่าทันความจริงของโลก และสามารถใช้วิทยาการเทคโนโลยีเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมอย่างแท้จริง

ประเด็นที่ 5 ข้อเสนอเชิงวิพากษ์เรื่องการนำหลักธรรมที่เข้าถึงง่ายและง่ายต่อการนำไปใช้

ผู้วิจารณ์ขอเสนอประเด็นวิจารณ์สำคัญเป็นประเด็นที่ 5 ในเรื่อง ความจำเป็นในการคัดสรรและปรับเปลี่ยนชุดหลักธรรมให้มีความกระชับ เข้าถึงง่าย และง่ายต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตจริงของผู้เรียน เนื่องจากในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอโครงสร้างหลักพุทธธรรมอย่างครอบคลุม ลึกซึ้ง และเป็นระบบทางทฤษฎีสูงมาก แต่ในมุมมองด้านการจัดการเรียนรู้วัฒนธรรมร่วมสมัย ผู้วิจารณ์เห็นว่าการจะนำพุทธธรรมมาขับเคลื่อนการศึกษาไทยให้เกิดผลในวงกว้างจริงนั้น มีข้อพิจารณาสำคัญดังนี้

ความยุ่งยากของศัพท์แสงและโครงสร้างธรรมะที่ซับซ้อน ตัวบทหรือภาษาที่ใช้ถอดรหัสหลักธรรมมักเป็นภาษาบาลีและอริยาคัมภีร์ทางพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม เช่น ไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ หรือธรรมาธิปไตย ซึ่งทำให้ผู้เรียนยุคใหม่ ครูผู้สอน ตลอดจนผู้ปกครอง รู้สึกว่าเป็นเรื่องไกลตัว เข้าใจยาก และต้องใช้การตีความหลายชั้น ผู้วิจารณ์เห็นว่าควรมีการถอดรหัส หลักธรรมเหล่านั้นให้ออกมาเป็น ชุดพฤติกรรมเชิงบวก หรือ ทักษะชีวิต ที่ง่ายต่อการจดจำและนำไปปฏิบัติทันที เช่น การแปลความ ศีล เป็น ทักษะการกำกับตนเองและความรับผิดชอบต่อสังคม การแปลความ สมาธิ จิตตสิกขา เป็น ทักษะการจดจ่อและการบริหารจัดการอารมณ์ และการแปลความ ปัญญา โยนิโสมนสิการ เป็น ทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีดุลยภาพ

การเน้นหลักธรรมระดับปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน การปฏิรูปการศึกษาไม่ควรเริ่มต้นจากธรรมหมวดใหญ่ที่ต้องอาศัยการตีความซับซ้อน แต่ควรเลือกสรรหลักธรรมระดับพื้นฐานที่สามารถนำมาปรับใช้เป็น

กิจวัตรประจำวัน ของนักเรียนได้ทันที เช่น หลักกัลยาณมิตร 7 สำหรับครูและเพื่อน, หลักอิทธิบาท 4 สำหรับความสำเร็จในการเรียนและการทำงาน, หรือหลักพรหมวิหาร 4 สำหรับสร้างปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียน ซึ่งหลักธรรมหมวดเหล่านี้มีโครงสร้างไม่ซับซ้อน สามารถแปลงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้แบบ Action Learning หรือ Experiential Learning ในห้องเรียนได้โดยตรง ทำให้ผู้เรียนซึมซับคุณธรรมผ่านการปฏิบัติจริง ไม่ใช่ผ่านการท่องจำข้อธรรมะ

การสร้างตัวชี้วัดความสำเร็จที่จับต้องได้ ปัญหาสำคัญของการนำหลักธรรมไปใช้ในการศึกษาไทยที่ผ่านมา คือการไม่สามารถประเมินผลเชิงรูปธรรมได้ ผู้วิจารณ์เห็นว่าหากต้องการให้หลักธรรมเข้าถึงง่ายและนำไปใช้ได้จริง ระบบการศึกษาต้องย่อยหลักธรรมให้กลายเป็น ตัวชี้วัดพฤติกรรมที่สังเกตได้ เช่น การประเมินจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเสพยา การควบคุมอารมณ์ในการทำงานกลุ่ม หรือความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งจะช่วยให้ครูและผู้เรียนเห็นความก้าวหน้าในการฝึกตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม

จุดเด่นและข้อจำกัด

จุดเด่นประการสำคัญที่สุดของหนังสือเล่มนี้ คือความสามารถในการ วิเคราะห์รากเหง้าปัญหาการศึกษาได้อย่างตรงจุด ผู้เขียนมองทะลุสภาวะวิกฤตของการศึกษาไทยว่าไม่ได้เกิดจากความขาดแคลนงบประมาณหรือเทคโนโลยี แต่เกิดจากการแยก ธรรมะ ออกจาก กระบวนการเรียนรู้ และการรับเอากระบวนการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาใช้อย่างไม่เท่าทัน จนเกิดภาวะแปลกแยกทางปัญญาและค่านิยมบริโภคนิยม นอกจากนี้ หนังสือยังสะท้อนการ มองมนุษย์อย่างมีศักยภาพและเคารพคุณค่า ผ่านมุมมองพุทธปรัชญาที่อธิบายว่ามนุษย์เป็น สัตว์ที่ต้องฝึก ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นเลิศได้ด้วยกระบวนการฝึกฝนตนเอง ไม่ใช่ด้วยการบังคับขู่เข็ญ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนยังได้ วางโครงสร้างการพัฒนาคนอย่างเป็นระบบผ่านหลักไตรสิกขา ศีล จิต ปัญญา ซึ่งถือเป็นกรอบการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งพฤติกรรมทางสังคม สภาพจิตใจ และปัญญาความรู้แจ้ง ที่สำคัญ หนังสือเล่มนี้ยังมีทัศนะที่ ทันสมัยและเปิดรับวิทยาการ โดยผู้เขียนไม่ได้เสนอให้ปฏิเสธเทคโนโลยีหรือวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แต่เสนอให้ใช้ ธรรมะ เป็นเครื่องมือกำกับทิศทางการใช้เทคโนโลยีเหล่านั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่เพื่อนมนุษย์และสังคมโดยรวม

ในอีกด้านหนึ่ง หนังสือเล่มนี้ก็มี การเน้นกรอบปรัชญาสูงจนขาดแนวทางปฏิบัติระดับนโยบาย เนื้อหาภายในเล่มเน้นการสร้างอุดมการณ์และปรัชญาการศึกษาเป็นหลัก ทำให้ขาดโมเดลหลักสูตรการเรียนการสอน วิธีการวัดผล หรือขั้นตอนการปฏิบัติงานเชิงรูปธรรมที่ครูและผู้บริหารสถานศึกษาจะสามารถนำไปปรับใช้ในโรงเรียนได้ทันที ประการต่อมาคือ ไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ หรือธรรมาธิปไตย ซึ่งอาจกลายเป็นอุปสรรคในการทำความเข้าใจสำหรับคนรุ่นใหม่ ครูอาจารย์ หรือผู้ที่ไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนาเชิงลึก และประการสุดท้ายคือ ความท้าทายในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรม เนื่องจากตัวบทใช้อัตลักษณ์ทางพุทธศาสนาเป็นกรอบหลัก

บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์และวิพากษ์หนังสือเรื่อง ธรรมกับการศึกษาของไทย นิพนธ์โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจารณ์สามารถสรุปตกผลึกองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การจุดประกายการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของการศึกษาไทยได้อย่างมีนัยสำคัญ การศึกษาที่แท้จริงต้องเริ่มต้นด้วยการถอดถอนค่านิยมวิชาการแยกส่วนชีวิต โดยปลดปล่อยผู้เรียนจากการเป็นเพียงวัตถุรองรับแรงงานในระบบทุนนิยม ไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ผู้เข้าถึงความจริงและความสุขของชีวิต ผ่านการเรียนรู้เชิงบูรณาการตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นการพัฒนามนุษย์จากภายในสู่ภายนอกอย่างแท้จริง

พร้อมกันนี้ ในบริบทของสังคมยุคดิจิทัล สังคมไทยไม่จำเป็นต้องปฏิเสธวิทยาการหรือเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ หากแต่ต้องนำธรรมะในฐานะกฎธรรมชาติและความถูกต้องมาเป็นเข็มทิศชี้แนะและกำกับดูแลการใช้นวัตกรรมเหล่านั้น เพื่อเปลี่ยนเทคโนโลยีจากเครื่องมือตอบสนองตัณหาไปสู่การเป็นพลังสร้างสรรค์ประโยชน์สุขและสันติภาพให้แก่โลก อย่างไรก็ตาม การดึงธรรมะกลับสู่ระบบการศึกษาจะเกิดผลสัมฤทธิ์ในวงกว้างได้จริง จำเป็นต้องมีการปฏิวัติภาษาธรรมะไปสู่ทักษะชีวิตที่จับต้องได้ โดยก้าวพ้นกรอบภาษาบาลีและอภิธานศัพท์ดั้งเดิม เพื่อถอดรหัสหลักธรรมให้อยู่ในรูปของภาษาพฤติกรรมสากล เช่น การแปลงศีลเป็นทักษะการกำกับตนเอง การแปลงสมาธิเป็นการบริหารจัดการอารมณ์ และการแปลงปัญญาเป็นการคิดวิเคราะห์อย่างมีคุณภาพ ซึ่งจะช่วยให้เด็กและคนรุ่นใหม่สามารถนำหลักธรรมไปฝึกฝนเป็นกิจวัตรประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม

ทางรอดของการศึกษาไทยต้องอาศัยการก้าวสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้แบบธรรมาธิปไตย ที่ยึดถือความถูกต้อง ความจริง และความสมเหตุสมผลเป็นใหญ่ เหนืออัตตาธิปไตยหรือโลกาธิปไตยที่ไหลตามกระแสนิยม โดยต้องอาศัยการผนึกกำลังของสถาบันหลักในสังคม ทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันสร้างอารยธรรมทางปัญญาที่ยั่งยืน หนังสือเล่มนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงแค่งานเขียนวิชาการพระพุทธรศาสนาบทหนึ่ง หากแต่เป็นเสียงเตือนสติทางปัญญาที่ท้าทายให้คนในวงการการศึกษาไทยต้องหยุดคิด ย้อนมองรากเหง้า และกล้าที่จะปรับเปลี่ยนทิศทางการศึกษาจากการผลิตคนเก่งที่แปลกแยก มาเป็นการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ผู้ตื่นรู้ เพื่อพาประเทศชาติและสังคมโลกผ่านพ้นวิกฤตการณ์ได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอเพื่ออนาคต การปฏิรูปการศึกษาไทยจะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นต้องมีสะพานเชื่อมระหว่าง ปรัชญาพุทธธรรม กับ ระบบการบริหารการศึกษาจริง โดยการแปลงหลักธรรมให้เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้และแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคดิจิทัลอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). *ธรรมกับการศึกษาของไทย*. มูลนิธิพุทธธรรม.

Mezirow, J. (2000). *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress*. Jossey-Bass.

Miller, J. P. (2007). *The holistic curriculum* (2nd ed.). University of Toronto Press.